

**«НАРОДНА БЕЛЕТРИСТИКА» В ТВОРЧОСТІ
ВОЛОДИМИРА КОРОЛЕНКА ТА ПАНАЇТА ІСТРАТІ****В. Я. Йовдій**

*Ужгородський державний університет;
кафедра французької мови та зарубіжної літератури;
Ужгород; вул. Університетська 10; тел. 0990295188*

У статті на матеріалі прози В. Короленка та П. Істраті аналізується форма оповіді з імітацією усно мовного викладу. Цей тип наративу орієнтується на «позалітературне», усне, побутове мовлення і є домінуючим у творчості Короленка та Істраті. Для письменників це «чужий голос» представника певного соціального типу з певним духовним рівнем і світоглядом, а не тільки індивідуально-характерний образ «класичної» оповіді. Відбувається переломлення авторських інтенцій у «двоголосому» слові оповідача. У статті характеризується своєрідність оповідового наративу письменників, спільні та відмінні риси їх художнього слова, орієнтованого на «народну белетристику».

Ключові слова: *нاراتив, оповідь, герой-оповідач, художня проза.*

Одним з найбільш розповсюджених прийомів авторської самореалізації у художньому тексті є наративна форма оповіді з імітацією усно мовного викладу – оповідь, «який співвідносить автора й оповідача, утилізується під усно виголошений, театральний імпровізований монолог людини, яка передбачає співчутливо настроєну аудиторію; людини, безпосередньо пов'язаної з демократичним середовищем або орієнтованої на це середовище» [6, с. 34].

І. Франко ще у 1906 році в статті «*Bel parlar gentile*» звертав увагу читача на «народну белетристику», підкреслював колорит української оповідки, її «особливу поетичність» і «тонко розвинутий артистичний інстинкт», розглядав її як «спосіб оповідання, трактування матеріалу, стилізування сирих фактів до тої міри, що з них робляться типові явища, проте не позбавлені індивідуального колориту» [8, с. 8, 11].

В. Виноградов розглядав цей тип оповіді як літературно-художню орієнтацію «на усний монолог оповідного типу», як художню імітацію монологічного мовлення, «котра втілює в себе оповідальну фабулу, ніби створюється у її безпосереднього говоріння» [3, с. 49]. Домінуючу художньої імітації монологічної мови у творах оповідного типу підкреслював і О. Білецький: у своїй повістярській фабулі нарративна форма прози оповідного типу ніби вибудовується шляхом її безпосереднього творення, у якій «чуємо живу мову в усій її різноманітності», що на думку українсь-

кого вченого, «дає широку можливість поновити та освіжити прозу» [2, с. 86].

Особливістю оповідного нарративу є мовлення оповідача, що вирізняється особливими інтонаційно-синтаксичними і лексичним відтінками: наратор представлений як носій «певної фразеології, певного словника, щоб акцентувати на усному мовленні» (Б. Ейхенбаум) [9]. Оповідь орієнтована на «позалітературне», усне, побутове мовлення, яке є чужим для письменника, неавторським. За М. Бахтіним, «у більшості випадків, оповідь, насамперед, орієнтується на чужу мову, а відтак і на усне мовлення» [1]. Цей погляд на специфіку жанру поділяють і сучасні дослідники. В. Шмид, Є. Мущенко, В. Скобелев, Л. Кройчик, О. Осьмухіна, які відзначають, що оповідь є не лише усним оповіданням, «це неголосна бесіда», де наратор «довірливо очікує на співчуття аудиторії» [7, с. 236-327].

Оповідна нарративна форма в літературі існує з часів протопіпа Аввакума, проте вона стала особливо актуальною для літератури кінця XIX – початку XX століття, яка потребувала способів оновлення літературної мови, через поповнення атмосферою народної стихії. Яскраво оповідний тип характерний для творчості таких різних, на перший погляд, письменників як Володимир Короленко та франкомовний румунський письменник Панаїт Істраті.

Оповідний нарративний формі творів В. Короленка притаманна «характерна оповідь» (за термінологією В. Шмида) – тип оповіді, орієнтованої на соціальне-забарвлене мовлення певного оповідача: перевізник Тюлін («Река играет»), Балигай («Соколинець»), герой-оповідач «Йом-Кипур»). Цей «класичний» оповідний нарратив передає специфічні особливості усного мовлення героя-наратора, створює мовленнєву маску оповідача. Такий прийом притаманний усім національним літературам, що використовують оповідний нарратив. Наприклад: «Вишь, виш ты – поять!.. А вечор ещѐ, гли-ко-ся, дальше мостков была вода-те... Погляди, за ночь чего ещѐ наделает. Беды озорная речужка! Это учнет играть и учнет играть, братец ты мой...» [5, с. 200]. Для перекладу текстів це надзвичайно складне завдання.

Для Панаїта Істраті характерне використання «орнаментальної» нарративної форми, що вирізняється слабшим зв'язком з певним суб'єктом мовлення, де оповідь активно взаємодіє з авторським нарративом і фольклорною стилізацією («Дядько Ангел», «Кіра Кіраліна», «Кодін» [4]). Румунський письменник переніс у французьку писемну прозу своєрідність румунської епічної усної прози, насамперед, фольклорних балад і пісень про гайдуків («Домніца із Снагова», «Гайдуки», «Кіра Кіроліна»).

Дослідження творчості Істраті свідчать, що оповідна нарративна форма була органічно притаманна письменнику: для Істраті цей тип нарративу не тільки найбільш оптимальний засіб психологічного докумен-

тування, але й найбільш проста й органічна форма «зізнання» (confession). Тут окреслюються своєрідні нарративні стратегії сповідального характеру. З виразним домінуванням «перехідного» героя, «заступника» автора – Андріана Зограффі. Герой, створений автором для того, щоб не було оголене автобіографічне мотивування оповіді. Такі оповідання умовно можна поділити на групи: 1) сам автор розповідає про себе («Мої скитання» – найбільш характерне вираження цього поділу) і оповідання автобіографічного характеру про Андріана Зограффі; 2) Адріан Зограффі сам розповідає про себе («Кодін»); 4) Адріан Зограффі передає оповідь інших персонажів (тут мова йде переважно про історичне минуле, про події середини XIX століття). У цій оповіді домінують яскраві елементи романтизму. Переплетення окреслених оповідних рівнів формує корпус творів Панаїта Істраті.

Типологічна подібність нарративних стратегій оповідань В. Короленка і Панаїта Істраті полягає саме у і жанровій формі оповіді. Герой-наратор стає фіктивним «замісником» автора, він не тільки «оповідає», але й імпровізує, відтворює події у власній неповторній інтерпретації, учасником яких був, оцінюючи їх з особистих світоглядних та культурологічних позицій. Цю нарративну специфіку обидва письменника передають оригінальною особливістю усного мовлення героя-оповідача, створюючи його мовленнєву маску, що, водночас, демонструє аксіоматичну систему героя і мовленнєвою культуру автора твору. Художня трансляція «голосів» від автора до наратора і навпаки у структурі оповідань В. Короленка і П. Істраті є не тільки маркером зміни нарративних інстанцій, але й важливим засобом «взаємовідносин» між автором і наратором, на які вказував у своїх розвідках М. Бахтін. В. Короленкові у більшій мірі притаманна специфіка невідповідності, розбіжності між словом героя-оповідача і «авторським» словом, які легко «розходяться». Повного «злиття» автора і наратора у прозі письменника не відбувається. Герой-наратор не зливається з автором, дистанціюється від нього. У Панаїта Істраті герой наратор навпаки тяжіє до злиття з автором. Тому важливу роль в структурі оповідання відіграє прийом авторської маски.

Важливою типологічно подібною рисою оповідної манери обох письменників є ситуація авторської «відсутності – присутності» (визначення Л.М. Цилевича): автор ніби залишається за межами оповідної манери, проте його роль не мінімізується, а навіть збільшується. Цей нарративний принцип створює ефект, коли об'єктивізована розповідь від імені героя-оповідача за відсутності прямого авторського втручання не приховує авторської позиції, а навпаки, свідчить про об'єктивність, створює ілюзію документальності, достовірності. Такий формат оповіді мають твори «Кіра Кіроліна», «Гайдуки» Істраті. І як святочні оповідання або оповідання з життя простих людей структуровано «Сон Макара», «Чудная», «Река играет» В. Короленка.

Ця тенденція нового типу авторської позиції властива прозі кінця

XIX – початку XX століття, оскільки в літературі задекларований був принцип об'єктивності, правдивого, оперативного, точного відображення життя. Акцентуючи на об'єктивності, крізь призму особистісної позиції автора та героя-наратора, усне свідчення якого як очевидця, спостерігача реалій життя і безпосереднього учасника конфліктів, перебуває у центрі уваги письменників. Такий підхід давав читачеві максимальний простір для самостійних роздумів.

У В. Короленка і П. Істраті домінує підбір життєвого матеріалу, який висвітлено у певному ракурсі. Герой-наратор стає структурно-оповідальним центром, що організує художню цілісність твору. Фундаментом такого типу оповіді є гармонійна єдність між автором і предметом зображення.

Серед різноманітних засобів автоідентифікації і авторепрезентації, що реалізуються у взаємовідносинах і взаємовпливі автора і наратора (оповідача), їх ігровій самотожності або, навпаки, принциповій неможливості цього, маска героя-наратора стає важливим художнім засобом. Погляд героя, який структурує оповідь, корелюється самим наратором, що свідчить про певний розрив між автором і героєм. Структура самої оповіді при цьому виявляє відношення між ними. Синтез об'єктивного зображення фактів, явищ та суб'єктивне їх бачення у прозі В. Короленка та П. Істраті формує особливу стилістичну єдність, що створює неповторну художньо-естетичну палітру прози письменників.

Сказова наративна форма оповіді В. Короленка і П. Істраті моделюється як певна комунікативна ситуація, основні параметри якої чітко визначені і, як правило, експліційовані у тексті, де панує асоціативно-імпровізований спосіб викладення подій, що створює їх лінійну послідовність, а стиль художнього викладу близький поезії «живого» слова, активного говоріння. Складна часова перспектива для наративу цих письменників не характерна, проте часопросторова позиція оповідача чітко окреслена.

Типологічно спільними рисами оповідного наративу також є імітація усного оповідання і створення ілюзії «безпосереднього говоріння»; адресованість і створення ілюзії синхронного сприйняття оповідання; «відчужений» характер оповіді з акцентом на «соціальній специфіці мовлення» мовлення. З цими ознаками пов'язана певна система мовленнєвих сигналів оповіді, які мають сталий характер у прозі кінця XIX – початку XX століття: засоби імітації контакту зі слухачами (звертання, імперативи, питальні речення, коментарі), засоби, що імітують усну мову (конструкції із нереалізованими валентностями, перервані конструкції, конструкції з приєднувальними зв'язками тощо), засоби соціально-мовленнєвої, типової, іноді індивідуальної характерології.

Отже, художній наратив у творах обох письменників, подано не від імені усного оповідача, а від імені героя-наратора, носія колективної свідомості. Для В. Короленка та П. Істраті такий герой, насамперед, ва-

жливий «чужий» голос, представник певного соціально-визначеного типу, з певним духовним рівнем і відповідним світоглядом; а вже потім цікавий як індивідуально-характерний образ. Можна стверджувати, що тут відбувається переломлення авторських інтенцій у «двоголосому» слові оповідача.

В розповідній формі оповіді початку ХХ століття, на відміну від класичної оповіді ХІХ століття, ускладнена суб'єктна і суб'єктно-просторова організація твору, по іншому структуруються відношення між автором і оповідачем, що сприяє широкому використанню некласичних оповідних структур, комбінованих з різними модифікаціями оповідного і авторського нарративу.

В. Короленко і П. Істраті послідовно відстоювали права «маленької людини» в усій повноті її соціального, національного, побутового характеру; підтримували гуманізм в духовному житті сучасників.

Література

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин; состав. С.Г. Бочаров. – М.: Искусство, 1979. – 422 с.
2. Білецький О.І. Літературно-критичні статті / О.І. Білецький. – К.: Дніпро, 1990. – 254 с. – (Українська літературна думка).
3. Виноградов В.В. / В.В. Виноградов // О языке художественной прозы. – М.: Наука, 1960. – 342 с.
4. Истрати П. Детство Адриана Зограффи, Кодин, Рассказы / П. Истрати; перев. Р. Райт. – М.: Московский рабочий, 1927. – 243 с.
5. Короленко В.Г. Повести и рассказы / В.Г. Короленко. – К.: Веселка, 1989. – 252 с.
6. Мущенко Е.Г. Поэтика сказа / Е.Г. Мущенко, В.П. Скобелев, Л.Е. Кройчик. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 287 с.
7. Осьмухина, О.Ю. Сказ / О.Ю. Осьмухина // Знание. Понимание. Умение. – 2007. – № 4. – С. 236-237.
8. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти томах / І.Я. Франко. – К.: Наукова думка, 1976-1986. – Т.37.
9. Эйхенбаум Б.М. О прозе. О поэзии: сб. статей / Б.М. Эйхенбаум. – Л.: Худож. литература, 1986. – 456 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.

Стаття рекомендована до друку д.ф.н., проф. Дербеньовою Л.В.

"FOLK BELETRISTICS" IN THE WORKS OF VOLDOYMYR KOROLENKO AND PANAIT ISTRATI

V. Ya. Yovdiy

Uzhgorod State University;

Department of French Language and Foreign Literature;

Uzhgorod; University str., 10; ph. +380990295188

The article on the material of prose by V. Korolenko and P. Istrati analyzes the form of the narration with the simulation of verbal speech. This type of narrative is oriented to "extra-literary", oral, everyday speech and is dominant in the work of Korolenko and Istrati. For writers, this is a "stranger's voice" of a certain social type's representative with a certain spiritual level and worldview, and not just an individual-characteristic image of "classical" rage. There is a refraction of authors' intentions in the "two-voiced" word of the narrator. The article describes the peculiarity of the writers' narrative, common and distinctive features of their artistic word, oriented to "folk fiction".

Key words: *narrative, fairy tale, narrator-character, artistic prose.*